

TÜRK MİTOLOJİSİNİN KUTSAL DIŞİSİ: UMay**Onur Alp KAYABAŞI***Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, onuralpkayabasi@hotmail.com**Received: 13.01.2016**Accepted: 22.03.2016***ÖZ**

Bir toplumun manevi değerlerini yansıtan gerçek ve kutsal kabul edilen mitler halkın içerisinde çeşitli unsurlarıyla, farklı inanış ve uygulamalarla varlığını sürdürmektedir. Türk mitolojisinde birçok unsur bir arada bulunmasına rağmen bu birliktelikler gelişigüzel, dağınık bir birliktelik değil belli kurallarla çevrilmiş, göksel yani ilahi unsurlarla da özdeşleştirilerek kutsanmış unsurlardır. Bu unsurlar mitlerin yaşandığı toplumların bilinçaltısındaki düşüncelerine göre dişil veya eril özellikler kazanmışlardır. Umay, kadının hamilelik döneminde, doğum sırasında hem de doğumdan sonra çocuğun büyüünceye kadar ki geçen süresi içerisinde onu kötü iyelerin her türlü kötülüklerinden koruyup gözettiğine, himaye ettiğine inanılan bir iyedir. Çocukların, annelerin ve aile ocağının koruyucusu olan Umay mitolojik varlığı tarihî gelişim sürecinde kutuplaşarak iyi özelliklerinin yanında çocuklara, kadınlara vb. zarar veren bir kötülük kaynağı haline gelmiştir. Bugün üç farklı varlık olarak algılanan Od Ana, Sarı Kız, Al Karısı gibi iyelerin birbirleriyle bağlantılı olduğu, Umay kavramının türevleri oldukları görülmektedir. Bu dört dişil iyeye yönelik yapılan uygulama ve pratiklerin paralellliği de bu görüşü desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Mitolojisi, mitoloji, Umay.

THE SACRED FEMALE OF TURK MYTHOLOGY: UMay**ABSTRACT**

Myths that reflects peoples moral values and accepted as real and sacred persist in peoples with its various elements, different beliefs and practices. Many elements exist together in Turkish Mythology but they do not exist neither randomly nor messy They are consecrated by divine elements and are limited by definite rules. These elements get feminine or masculine features according to subconscious thoughts of the society in which the myths live. It is believed that Umay is a guardian spirit protecting the women in pregnancy period, at the time of birth, after the birth till the child is a grown up from the every evil things of evil spirits. The role of protecting the children, mothers and families of Umay reversed in the historical development process and it has become damaging source of evil. Today it is seen that guardian spirits like Od Ana, Sarı Kız, Al Karısı which are perceived as there different entities are related to each other and it is also seen that they are derivatives of Umay notion. Analogy of the applications and practices towards these four female guardian spirits also supports this opinion.

Keywords: Turk Mythology, mythology, Umay.

1. GİRİŞ

Mitolojik unsurlar ait oldukları toplumun bilinçaltından çeşitli şekillerle açığa vurularak, toplumdaki bireylerin inanış ve uygulamalarında kendisini göstermektedirler. Dolayısıyla bilinçaltından gelen, arkaik ve ilahi özellik taşıyan bu unsurlar toplum üzerinde her zaman büyük bir etkiye sahiptirler. *Çünkü mitler yersel ve göksel simgeler vasıtasıyla Tanrının tecelli etmesi ve tezahürleridir* (Eliade, 2003a: 29). Bu sebeple insanoğlunun kutsal olana duyduğu ihtiyaç ve onunla iletişim içerisinde olma isteği, mitolojik unsurların nesiller arasında aktarımını ve *insanın sürekli olarak kutsalla dayanışma içinde bulunmasını* (Eliade, 2003b: 424) sağlamaktadır. Neticede; bir toplumun manevi değerlerini yansıtan gerçek ve kutsal kabul edilen mitler halkın içerisinde çeşitli unsurlarıyla, farklı inanış ve uygulamalarla varlığını sürdürmektedir.

Türk mitolojisinde birçok unsur bir arada bulunmasına rağmen bu birliktelikler gelişigüzel, dağınık bir birliktelik değil belli kurallarla çevrilmiş, göksel yani ilahi unsurlarla da özdeşleştirilerek kutsanmış unsurlardır. Bu unsurlar mitlerin yaşandığı toplumların bilinçaltındaki düşüncelerine göre dişil veya eril özellikler kazanmışlardır. Jung'a göre mitler, *bilinçaltında oluşan eril ve dişil nitelik verilen arketiplerin simgesel anlatımıdır ve kutsalın vücut bulmasıdır* (Campbell, 2000: 426). Bu unsurlar, geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türklerin mitolojisinde çeşitli adlarla ve farklı cinsiyetlerle görülseler de taşıdıkları değerler ve yapıları bakımından aynıdır. Ancak şu da unutulmamalıdır; Yunan- Roma, Mısır, Sümer, Hitit vb. halklarda cinsiyet ayrımı yapılarak tanrı ve tanrıça (dişil/ eril) kavramları oluşturulmuşsa da bu durum Türk mitolojik sistemi açısından böyle değildir. Türk mitolojisinde belirgin bir erkek- kadın ayrımı görülmemektedir. Çünkü Türklerde tek tanrılı bir inanç sistemi hâkimdir ve cinsiyet farklılığının dışındadır. Bu sebeple Türk mitolojisinde görülen dişil varlıkları birer tanrı olarak değil, doğa kültünün kendisi olan Mitolojik Ana'nın türevleri olarak değerlendirilmelidir (Gültepe, 2013: 104-105).

Türk mitolojisinde görülen ağaç, su, dağ, ateş, ışık, kurt, mağara vb. unsurlar göstermektedir ki Türklerde doğa kutsaldır *çünkü onlar için bu unsurlar kutsalın tezahürleridir* (Eliade, 1991: X). Baharla birlikte toprağın, tabiatın yeniden canlanması, bir nevi doğurganlık unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Doğa tüm canlıların yaşamsal faaliyetlerini sürdürmelerine olanak tanımaktadır. Benzer şekilde kadın da doğa gibi soyun devamını sağlayacak doğurganlık özelliğine sahiptir. Bu sebeple kutsiyet bakımından doğa ve kadın eşdeğerdir. Türkler ilk dönemlerde anaerkil bir toplum yapısı ve soyun anadan çocuğa geçtiği toplumsal bir yaşam sürdürmüşlerdir.

Arkaik toplumlarda, *doğumun ve bereketin simgesi çıplak dişi formu olağandışı önemliken, erkek genellikle bir faaliyet halindeki şaman veya avcı biçiminde süslü veya maskelidir. Kadın korkusu ve annelik gizemi erkek için dünyanın doğal yapısının korku ve gizemliliği kadar çarpıcı etki güçleri olmuşlardır. Ve bütün türlerimizin mitoloji ve rit geleneklerinde erkeğin kendisini bu iki yabancı fakat gene de bağlayıcı güçlere, kadına ve dünyaya etkin olarak bağlamak için gösterdiği dinmek bilmeyen çabaların sayısız örneği bulunmaktadır* (Campbell, 1995: 68).

Toplumların mitolojilerindeki ve kültürlerindeki birçok unsur bunu göstermektedir. Ancak Türkler arasında doğanın kutsallığı azaldıkça ve kayboldukça anaerkil sistemden ataerkil sisteme bir geçiş gözlemlenmektedir. Bu durum da gayet normaldir, nitekim çevresinde olup biteni algılama ve neslin devamını sağlama çabası içerisinde

olan insanoğlunun, üretkenliğin ve doğurganlığın sembolü olan kadını merkeze oturtması kaçınılmazdır ancak gelişen ve çeşitli etkenlerle değişen düşünce sistemi erkeği zaman içerisinde merkeze almıştır. Aslında cins anlayışının ruhlar/iyeler üzerine aktarımı siyasi ve ideolojik düşünce sisteminin; erkeklik ve kadınlık hâkimiyetinin yani cinsler arasındaki otorite mücadelesinin sonucunda ortaya çıkan bir durumdur (Bayat, 2007: 73).

Türk halklarının tüm din tarihi, bir boyun ya da bir halkın kurucu atasının bir erkek ile bir kadın arasındaki normal bir ilişkiden doğmadığı, aksine bir hiyerofani, yani insan doğasını aşan güçlerin birleşmesi sonucu doğduğu inancı üzerine kuruludur. Işık, su, ağaç, özel nesnelere ve özellikle hayvanlar birbirleriyle veya bir insanla buluşurlar; bu kişi bir erkek ya da bir kadın olabilmektedir (ROUX, 2011: 52). Ayrıca atalarının yüz hatlarını boyamak ya da yontmak suretiyle de Türkler, onların hatırasını ebedileştirmişlerdir. Bunlardan bazıları ortaya çıkarılmıştır ki aralarında birkaç tane de kadın resmi bulunmaktadır. Bu da bize kadınlara ilişkin bir atalar kültürünün Türkler arasındaki varlığını kanıtlamaktadır (ROUX, 2011: 38).

Tüm bu sebeplerle, kadın (dişi) Türk mitolojisinde önemli bir yer tutmaktadır ve Ak İne, Umay, Ateş İyesi(Od Ana- Ateş Annesi), Al Karısı -Al Bastı vb. adlarla karşımıza çıkmaktadır. Dişil iyeler genel olarak üreme/çoğalma, koruma vb. iyi özelliklerle özdeşleşmişlerdir. İnsanlar da onların yardımlarından dolayı onların bulunduğu inandıkları yerleri temiz tutmaya çalışmışlar, onlara ve onlarla ilgili olduğunu düşündükleri şeylere saygı göstermişlerdir. Her ne kadar bu iyeler iyi özelliklerle de özdeşleşseler *Mitolojik Ana Kompleksi'*ndeki kırılmalar onlara zaman zaman zarar veren, kötülük yapan vb. özellikler de yüklenmesine sebep olmuştur.

2. U MAY

Umay, kadının hamilelik döneminde, doğum sırasında ve doğumdan sonra çocuğun büyüyünceye kadarki geçen süresi içerisinde onu kötü iyelerin her türlü kötülüklerinden koruyup gözettiğine, himaye ettiğine inanılan iyedir. Umay adının ve özelliklerinin Orhun Abidelerinde ve Divanü Lügati't-Türk'te geçiyor olması, Türk toplumu içindeki varlığının belgeleri olması bakımından önemlidir. Orta Asya ve Sibiryaya Türk kavimleri arasında *May-Ene, Payana, Bay-Ene, Umay Ene, Ayıısıt* gibi çeşitli adlarla var olan bu iye, bugün Anadolu'da "eş" veya "son" adları altında varlığını çeşitli pratiklerle bunlara bağlı olarak sürdürmektedir. Umay; *Ak-sarı saçlı, ak-sarı simalı, ak giyimli olarak tasavvur edilmektedir. Temsili ise erkek çocuklarda ok ve yay, kız çocuklarında ise beyaz bir bez parçası, boncuk ya da ipek bezlerdir (Dilek, 2014: 189-190). Halk anlatıları insanlık tarihi kadar eskidir. İlk anlatılar evrenin, dünyanın ve insanın nasıl oluştuğuna dair mitik anlatılardır. Bu anlatıların kökleri, çok eski zamanlarda oluşmuş inançlara dayanmaktadır. Bu inançlar, mitik anlatıların içerisinde yaşayarak günümüze kadar gelmiştir. Bununla beraber anlatılar içindeki mitolojik unsurların bir kısmı net bir şekilde görülürken bazıları ise sembolik olarak ifade edilmektedir (Bakırcı, 2015: 184). Ortak bilincin üretimleri olan bu anlatılar ve sembolik bir dil ile oluşturulan bu mitler çözümlenmeyi beklemektedirler. Simgelerle kodlanan kültürel bilgilerle, insanların evrensel bağlarını kurması, geçmiş ile gelecek arasındaki ilişkisini sağlamlaştırması, unutulmaya yüz tutmakta olan değerlerini hatırlaması, yaratılışlarının sebebini sorgulaması istenmektedir*

(Şenocak, 2015: 80). İnançlar ve anlatılar ekseninde var olan simgelerin anlamları *üzerinde bir çıkış noktası aranacaksa bu daha arkaik türlerde yani mitik metinlerde aranmalıdır* (Yeşildal, 2015: 85).

Umay, kelimesinin etimolojisinde, Umay'ın işlev özelliklerini yansıtan açıklamalar da görülmektedir. Uygurca, ana anlamına gelen *um/ uma* ve eski Oğuzca'da inanmak anlamına gelen **um*; yine eski Türkçe 'de *ruh/ kuş* anlamlarına gelen *umi/umo* ve **u*, muktedir olmak, bilmek köklerinin proto Türkçe 'de ilah anlamına gelen *ay* ile birleşmesinden türeyerek; simgesi ay olan ana, çocukların koruyucusu ve doğurganlık ruhu; kudretli ilah olarak açıklanmaktadır. Ayrıca ay kelimesinin Türkçede ışıklı, beyaz anlamlarını da göz ardı etmezsek, ışıklı, iyi, hayırsever ruh anlamını da bildirmektedir (Bayat, 2007: 78). İneyet ve Öger'in çeşitli kaynaklardan aktardıklarına göre:

"Çinli Türkologlara göre ise, Umay kelimesi um ve ay kelimesinden oluşmuştur. Um kelimesi ise kadının cinsel organını ifade eden am/em kelimesinin fonetik değişimden sonra aldığı biçimdir. Ay kelimesi de kadın cinselliğini ve kadınlığı ifade eder. O halde, Umay "döllenip doğuran kadın ilah" demektir. Türklerin taptıkları "döllenip doğuran kadın ilah", cinselliğe tapınma düşüncesi temelinde ortaya çıkmıştır. "Tatar Mifları" adlı kitapta, kadınların cinsel organları (Eski Türkçede ömmü, bugün de Kazaklarda ammıy (amıy) ile bağlı temel kelimeler ve inançların köklerinin Umay ilahesine bağlandığı ileri sürülmüştür. Mişer Tatarları "akraba" (tugankay), "kardeş" (karindeşkey) gibi çok yakın kislere "amıy" derler. Bunun Umay (Imay, Amıy)'la ilişkisi vardır. N. İsenbet, bu kelimenin "ama", "eme", "imi", "emeci", "emecek", "imçek" kelimelerinin kökünde de "analık" anlamının yattığını ve onların hepsinin de eski anaerik dönemine dayandığını düşünür." (2009: 1184). Şeklinde de Umay kelimesinin etimolojik açıklaması yapılmaktadır.

Türk mitolojik sisteminde Umay kültü zamanla Mitolojik Ana kompleksinden koparak, bağımsız, koruyucu bir iye haline gelmiş; kutsal dişi olarak Gök Tanrı dinî mitolojik sistemine alınmış ve büyük bir saygı gösterilmiştir (Bayat, 2007: 50). Bu kadar kutsiyet atfedilen bir iyenin sadece çocuklarla ve kadınlarla ilgili olmaması gerektiğini, daha geniş fonksiyonları bulunması gerektiğini düşündürmektedir. Nitekim, *Orhun- Yenisey yazıtları Umay Ana'nın geniş işlevinden haber vermekte, onun Tengri ile beraber Türk milletini koruduğu vurgulanmaktadır. O halde Umay'ın çocukları ve kadınları koruma görevi daha sonraki dönemlerin, belki de fonksiyonlarını diğer ruhlarla/iyelerle paylaşımından sonraki dönemlerin oluşumudur.* Bununla birlikte Umay halen hayatla, canla, bolluk ve bereketle ilgili özelliklerini Türk toplulukları içerisinde çeşitli uygulamalar ve pratiklerle devam ettirmektedir (Bayat, 2007: 54,75; Çoruhlu, 2006: 41).

Türk topluluklarında görülen Sarı Kız inancının Umay'la ilgisi olduğu görülmektedir. Sarı Kız'ın da Umay gibi tasvirlerde sarı saçlı, sarı simalı olarak belirtilmesi; bununla birlikte Özbeklerde ve Türkmenlerde, Umay'a *Sarı Ene* denilmesi; Kazak, Kırgız ve Başkurlarda da *Sarı Ene*'ye *Sarı Kız* adı verilmesi ve tıpkı *Umay* gibi *Sarı Kız*'ın da zamanla kuş olarak tasavvur edilmiş olması; ayrıca, Şaman dualarında *Al ruhu*'nun da "*Sarı Kız*" olarak betimlenmesi *Sarı Kız* inancının *Umay* kültü etrafında şekillendiğini göstermektedir. *Sarı Ene* zaman içerisinde olumlu özelliğini kaybetse de *Sarı Kız* bu özelliği korumuştur. *Umay*'ın bu kapsamı Anadolu'da Alevi-Tahtacı

topluluğunda *Sarı Kız* kültüne çevrilmiştir (İnan, 1998:261; Bayat, 2007: 54-55, 332-333; Çoruhlu, 2006: 41; Yörük, 2006: 86).

Umay, ateş ve ocak kültleriyle de ilişkilendirilmektedir. Türklerde ateş *iyelidir*, bu iye dişil olarak düşünülmekte ve *Od Ana* olarak adlandırılmaktadır. Umay'da Od Ana gibi sudan korkmaktadır (Dilek, 2014: 140; Bayat, 2007: 54; Çoruhlu, 2006: 41). Kaç'ların ateş duasında Umay Ana, ateş ruhu olarak belirtilmektedir (İnan, 2000: 35). Bayat, L. P. Potapov'un, *Umay-Bojestva* isimli kitabından aktararak "*kamın ateşe Umay Ana diyerek müracaat ettiğini ve Umay Ana'dan bereket, çocukların ve yaşlıların yaşamına hamilik etmesi için dua ettiğini*" belirtmektedir. Umay, aynı zamanda aile ocağının da koruyucusu olarak bilinmektedir (Bayat, 2007: 72). Yakutlar da *Ayısıt* dedikleri ve doğum hamisi olarak nitelendirdikleri *Umay* için ateşe yağ dökmekte ve dua etmektedirler (İnan, 2000: 168). Altay Türklerinde görülen ve doğum, bolluk ve bereketle ilgili olarak ateşe yönelik yapılan uygulamalar (Dilek, 2014: 142-143). Umay'ın özellikleriyle paralellik göstermektedir. Daha da arttırılabilecek olan tüm bu *Ateş ve Umay* arasındaki ortaklıklar ve Umay'ın da tıpkı Od Ana gibi kızılar (sarı) giymiş genç bir kız gibi tasavvur edilmesi gibi çeşitli benzerlikler ve etkenler Türkler arasında bu iki varlığın aynı varlık olarak kabul edilmesine vesile olmuştur. Eğer; ateş veya ocak sahibinin (Od Ana) Mitolojik Ana tipinin simgelerinden biri olduğu, Umay'ın ise Mitolojik Ana'nın adlarından birini belirttiği, yani anneleri ve çocukları himaye etme, bolluk ve bereketi artırma fonksiyonlarını üzerine aldığı, dolayısıyla aile ocağını korumakla yükümlü olduğu dikkate alınırsa ateş iyisi (Od Ana) ile Umay Ana'nın bağlantısının başlangıçtan beri mevcut olduğu görülecektir (Esin, 2001: 59-60; Bayat, 2007: 72).

Çocukların, annelerin ve aile ocağının koruyucusu olan Umay mitolojik varlığı tarihî gelişim sürecinde kutuplaşarak iyi özelliklerinin yanında çocuklara, kadınlara vb. zarar veren bir kötülük kaynağı haline gelmiştir. Umay'ın bu zarar veren kötü yönü Türk toplulukları arasında *Hara Umay, Kara Umay, Mayneke, Üzüt Körmös, Aza, Ayza, al Kızı, Almış, Abası, Al Karısı, Albastı, Umacı* gibi isimlerle adlandırılmaktadır (Bayat, 2007: 54-55, İnan, 1998:259). Adı geçen tüm bu kötü ruhlar üremenin ve çoğalmanın düşmanlarıdır. Çocuklara ve kadınlara zarar vermekle görevlidirler. Nitekim, *Umay* bazı kaynaklarda ölümle de ilişkilendirilmektedir (Çoruhlu, 2006: 42; Bayat, 2007: 72; Beydili, 2005: 297, 581; Potapov, 2012: 341) İslamiyet'le birlikte Umay inancında birtakım değişiklikler olmakla beraber inanç sistemi içerisinde halk arasında hâlâ izlerini sürdürdüğünü görmektedir (Yıldırım, 2012: 2107).

Yakut Türklerinin aile ocağına "*Al-ot*" denmesi, Altay kam ilahilerinde ateşe "*Alır Ot, Al Yalgın*" diye hitap edilmesi, Moğolların ateşe "*gal*" demeleri, Altay ve Yenisey kamlarının ayinlerinde amin anlamında "*Alas*" demeleri, bütün Türk topluluklarında tedavide ateşin kullanılması olan "*alaslama*" merasimi; "*Al*" kelimesinin ateş kültüyle alakalı olduğunu, bu ruhun da en eski devirlerde hami ruh, ateş ve ocak ilahesi olduğunu göstermektedir (İnan, 1998: 262-264). Alkarısı veya "*al*" kelimesinden oluşan bu kötü ruhların, bu kelimedenden dolayı (al) ateşle/ocakla ilgisi, ateş/ocak'ın da Umay ile olan ilgisi daha önce bahsettiğimiz gibi açıktır. Bununla birlikte Umay'ın temsillerinden olan ve bebeğin beşiğine takılan boncuğun aynı zamanda, Albastı'nın da canını boncuk şekline sokarak saklaması ve Al basmasından korunmak içinde bebeğin beşiğine asılması arasındaki

benzerlik de dikkate değerdir (Bayat, 2007: 331; Dilek, 2014: 189-190). O halde bu kötü ruhların Umay'ın kötü yanının türevleri olduğu söylenebilir. Nasıl olurda iyi ruhlar kötüye dönüşmektedir?

“Umay adının yerle gökle aynı zamanda ilintilendirilmesi, Türk kozmogonisinden gelen nedenlere bağlıdır. Çünkü Türk kozmogonisinde, yerle gökyüzü başlangıçta bir bütün olarak düşünülürdü. Daha sonraları yerle gök ayrılınca, bu çağın varlıkları etnik-kültürel sistemin bir geleneğinde yerle, diğer bir geleneğinde ise gökyüzüyle ilintilendirilmişler. Ancak bu konularında da sabit ve donmuş bir şekilde kalmayıp, tazelenerek değişik renklere bürünmüşler. Onun için de bir mitolojik varlık, hem ölüm getiren, hem de evreni yaratan güçlerle ilgili olabilmiştir ve aynı varlık, hem ölüm getiren, hem de hayat veren bir ruh işlevi görmüştür. Çünkü kaosun kendisi bile, evreni yaratan güçlere karşı tam olarak dayanmaz ve tam tersine krizden çıkması için evrenin oluşumunda veya düzenin kurulmasında bir geçiş aşaması oluşturur” (Beydili,2005: 584).

Beydili'nin bu açıklaması bu soruya açıklık getirmektedir. Ancak şu da unutulmamalıdır; makalenin girişinde de belirttiği gibi doğanın kutsallığı kayboldukça anaerkil düzenden ataerkil düzene bir geçiş gözlenmektedir. Bu sebeple *anaerkil dönem yerine ataerkil dönem geldiğinde kadınları düşman güç ve kişiler olarak gösterme sırası gelmiştir* (İbrayev, 1998: 73).

3. SONUÇ

Umay, kadının hamilelik döneminde, doğum sırasında hem de doğumdan sonra çocuğun büyüünceye kadarki geçen süresi içerisinde onu kötü iyelerin her türlü kötülüklerinden koruyup gözettiğine, himaye ettiğine inanılan iyedir. Umay adının ve özelliklerinin Orhun Abidelerinde ve Divanü Lügati't-Türk'te geçiyor olması, Türk toplumu içindeki varlığının belgeleri olması bakımından önemlidir. Orta Asya ve Sibirya Türk kavimleri arasında May-Ene, Payana, Bay-Ene, Umay Ene, Ayısıt gibi çeşitli adlarla var olan bu iye, bugün Anadolu'da “eş” veya “son” adları altında varlığını çeşitli pratiklerle bunlara bağlı olarak sürdürmektedir. Türk topluluklarında görülen ocak ve ateş kültlerinin, Od Ana, Al karısı, Sarı Kız inancının da Umay'la ilgisi olduğu görülmektedir. Çocukların, annelerin ve aile ocağının koruyucusu olan Umay mitolojik varlığı tarihî gelişim sürecinde kutuplaşarak iyi özelliklerinin yanında çocuklara, kadınlara vb. zarar veren bir kötülük kaynağı haline gelmiştir.

Neticede bugün üç farklı varlık olarak algılanan Od Ana, Sarı Kız, Al Karısı gibi iyelerin birbirleriyle bağlantılı olduğu, Umay kavramının türevleri oldukları görülmektedir. Bu dört dişil iyeye yönelik yapılan uygulama ve pratiklerin paralelliği de bu görüşü desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Bakırcı, N. (2015). "Ignacz Kunos'un Derlediği Masal Metinlerinde Yer Alan Mitolojik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme". *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, Vol: 6, Issue: 20, p. 183-210.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dışı-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji). II. Cilt.* İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük.* Ankara: Yurt Kitap- Yayın.
- Campbell, J. (1995). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri.* Ankara: İmge Kitapevi.
- Campbell, J. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu.* İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2006). *Türk Mitolojisinin Anahatları.* İstanbul: Kabalıcı Yayınevi
- Dilek, İ. (2014). *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü Altay/Yakut.* Ankara: Grafiker.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal Ve Dindışı.* Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2003a). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi.* İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2003b). *Dinler Tarihine Giriş.* İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş.* İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Gültepe, N. (2013). *Türk Kadın tarihine Giriş (Amazonlardan Bâcıyân-ı Rûm'a).* İstanbul: Ötüken,
- İbrayev, Ş. (1998). *Destanın Yapısı (Kazak Destanlarında İnsan, Zaman ve Mekan).* AKMBY, Ankara.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler. I. Cilt.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar.* Ankara: TTK.
- İnayet, A. ve Öger, A. (2009). "Uygur Türklerinin Mitolojik, Dinî Ve Tarihî Kadın Kahramanları Üzerine". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/3, Spring2009, p.1183-1196,ISSN:1308-2140,www.turkishstudies.net,Doi Number:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.721>, ANKARA-TURKEY.
- Potapov, L. P. (2012). *Altay Şamanizmi. Çev. Metin Ergun.* Konya: Kömen.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi.* Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Şenocak, E. (2015). "Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar". *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, Vol: 6, Issue: 20, p. 79-104.
- Yeşildal, Y. Ü. (2015). "Er Töştük Anlatısının Kırgız Sahasına Ait Nesir Varyantları". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, vol. 4/11 2015, p.81-115.
- Yıldırım, S. (2012). "Kazak Türklerinin Toponomik Efsaneleri". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1 Winter 2012, p.2101-2121, ISSN: 1308-2140,www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3078>, ANKARA-TURKEY.
- Yörükân, Y. Z. (2006). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, İstanbul: Ötüken.

EXTENDED ABSTRACT

Myths that reflect peoples moral values and accepted as real and sacred persist in peoples with its various elements, different beliefs and practices. Many elements exist together in Turkish Mythology but they do not exist neither randomly nor messy. They are consecrated by divine elements and are limited by definite rules. These elements get feminine or masculine features according to subconscious thoughts of the society in which the myths live. These elements could be seen with various names or gender but they are the same in terms of values they carry and structures in Turkish mythology scattered over a large geography. However, it should be noted that Greek-Roman, Egyptian, Hittite, e.g. people gods and goddesses (feminine/masculine) notions are created based on sexual discrimination but it is not the case for Turk Mythologic System. There is no clear separation of men and women in Turk Mythology. Because monotheistic belief system is dominant in Turks and it is out of gender differentiation. For this reason, the feminine entities seen in Turk Mythology should be considered as the derivatives of Mythological Mother which is the nature culture itself. Tree, water, mountain, fire, light, wolf, cave and etc. seen in Turkish Mythology show that the nature is sacred for the Turks. The revival of nature and land emerges as a kind of fertility factor. Nature allows of all the living to maintain their vital activities. Similarly women has the feature of fertility to ensure the continuity of the line like the nature. Women and nature is equivalent in terms of sanctity. Turks in their primes maintain a matriarchal social structure in which the line is passed from mother to child. In archaic societies, a naked woman which is the symbol of birth and fertility is abnormally important, men are usually in the form of shaman or hunter in an activity in which they are fancy and masked. Fear of women and mystery of motherhood are the same as fear and mystery of the nature of the world for men. There are numerous examples that men's efforts trying to bind themselves to two different foreign but also binding powers: women and the world in all our mythology and ceremony traditions. Many elements in nations mythology shows this. However in Turks as the sanctity of nature lessened and vanished the transition from matriarchal to patriarchal system is observed. It is natural placing the woman which is the symbol of fertility and reproduction in the center of life for humans trying to maintain the continuity of the line but thought system developing and changing with various factors put the men in the center as the time goes by.

For all these reasons, women (female) holds an important place in Turkish mythology and appears before us named as Ak İne, Umay, Ateş İyesi (Od Mother - Fire mother), Al Karısı -Al Bastı etc. Female guardian spirits are identified with good features like breeding / propagation, protection etc. People are tried to keep clean the places in which they believed they are in and respected to them or related to them because of their help. Although these guardian spirits are usually associated with best features, the fractures of the Mythological Mother Complex caused them to be given bad features such as damaging and evildoer etc.

It is believed that Umay is a guardian spirit protecting the women in pregnancy period, at the time of birth, after the birth till the child is a grown up from the every evil things of evil spirits. It is important that the name Umay and it's features are took place in Orhun inscriptions and Divanü Lügati't-Türk for the documentation of it's existance in Turkish Society. The guardian spirit exist with the names like May-Ene, Payana, Bay-Ene, Umay Ene, Ayıısit amongst Middle Asian and Syberian tribes, today it continues it's existence under the names of "eş" and "son" and with some practices related to them in Anatolia. In the etymology of the Umay word, it is seen that reflects the function and characteristics of Umay. It is explained that Umay word is derived from the merging of the word stems um/uma means mother in Uigur, *um meaning to believe in ancient Oguzca, umi/umo meaning spirit/bird in ancient Turkish, and *u meaning be able to, to know with the ay meaning deity in proto Turkish. After the merging Umay got a symbol of moon has a complete meaning of protector of children, spirit of fertility, mighty spirit.

The furnace and fire cults and Od Ana, Sarı Kız beliefs seen in Turkish societies are related to the Umay. The role of protecting the children, mothers and families of Umay reversed in the historical development process and it has become damaging source of evil. The damaging evil side of Umay is named as Hara Umay, Kara Umay, Mayneke, ÜzütKörmös, Aza, Ayza, al Kızı,Almıs, Abası, Al Karısı, Albastı, Umacı in Turkish Societies. So it can be said that the evil spirits are the derivatives of Umay. How can good spirits become evil? Umay name is associated with the earth and sky at the same time because of the reasons coming from Turk cosmogony. Because in Turk cosmogony the earth and the sky were considered as a whole. After the seperation of earth and sky, entities of this era is associated with the sky in one tradition and with the earth in another tradition as a part of ethnic-cultural system. However they do not stay fixed and frozen in that position, they wrap themselves up in different colors by refreshing. Because of this mythological entity is related to powers both brought death and created the universe and also the same entity acted as a bringer of death and life giver. Because the chaos itself could not stand against the powers created the universe, on the contrary it provides a transition level for the universe to be created and restoring the order to get out of the crisis. The explanation of Beydilli clarify this question. But it should not be forgotten that while the sacredness of the nature diminishes, it is observed that the transition occurs from matriarchal to patriarchal order. For this reason when the patriarchal period came in place of matriarchal period, it is time to simulate females as enemy power and persons.

Today it is seen that guardian spirits like Od Ana, Sarı Kız, Al Karısı which are percieved as there diferent entities are related to eachother and it is also seen that they are derivatives of Umay notion. Analogy of the applications and practices towards these four female guardian spirits also supports this opinion.